

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

РОЗВИВАЄМО ГРОМАДЯНСЬКІ КОМПЕТЕНТНОСТІ З 1 КЛАСУ

НАВЧАЛЬНО-
МЕТОДИЧНІ
МАТЕРІАЛИ

Київ – 2018

УДК 373.3.015.091.214(072)
Р64

Авторський колектив:

Банах О. В., Боярчук О. І., Кравчук Л. В., Мирошниченко Т. І., Санковська І. М.

За загальною редакцією

Бібік Надії Михайлівни, доктора педагогічних наук, академіка Національної академії педагогічних наук України, головного наукового співробітника відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України. Араджионі Маргарити Анатоліївни, координатора проектів Інформаційно-дослідного центру «Інтеграція та розвиток».

Рецензенти:

Назаренко Г. А. – доктор педагогічних наук, проректор КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради».

Товкало М. Я. – кандидат філологічних наук, заступник директора Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Навчально-методичні матеріали для педагогів, батьків та учнів перших класів з формування громадянської компетентності були розроблені Всеукраїнським фондом «Крок за кроком» у рамках Програми сприяння громадській активності «Долучайся!», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) і здійснюється Раєт в Україні. Зміст відеоматеріалів є винятковою відповідальністю Раєт та його партнерів і не обов'язково відображає погляди Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) або уряду США.

**Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах
(протокол № 16 від 13 вересня 2018 р.)**

Р64 Розвиваємо громадянські компетентності з 1 класу / Під заг. ред. Бібік Н. М., Араджионі М. А. — К.: ФОП «Парашин К. С.», 2018. — 880 с.
ISBN 978-966-97814-0-6

Навчально-методичні матеріали для педагогів, батьків та учнів перших класів із формування громадянської компетентності є додатковими навчально-методичними матеріалами до існуючих Модельних навчальних програм (Модельних навчальних тижнів) для першого класу. Це ресурс із конструювання освітнього процесу з акцентом на формування громадянської компетентності учнів першого класу Нової української школи.

Пропоновані матеріали розроблено з метою формування в учня/учениці власної ідентичності й готовності до змін через вироблення поваги до інших, толерантного ставлення до культурного різноманіття та розбіжності суджень, набуття досвіду взаємодії й співпраці, через обмірковування прийнятих у класі, школі, місцевій громаді соціальних норм, активну участь у житті цих спільнот і усвідомлення відповідальності за свої вчинки.

Презентовані види навчальної діяльності з питань формування громадянської компетентності можуть бути орієнтиром для роботи педагогів, учнів перших класів і одночасно матеріалами, які можуть використовувати батьки для глибшого розуміння теми, надання допомоги дітям у її засвоєнні, спільної роботи, обговорення, розробки проектів тощо.

УДК 373.3.015.091.214(072)

© ВФ «Крок за кроком», 2018
© Авторський колектив, 2018

ISBN 978-966-97814-0-6

ЗМІСТ

ТИЖДЕНЬ №1	10
1. Правила. Для чого вони потрібні? Створення правил взаємодії у класі (школі, на уроці)	14
2. Кросворд імен «Мої однокласники та однокласниці»	16
3. «Історія про шкільний ранець»	17
4. «Шкільне орієнтування»	18
ТИЖДЕНЬ №2	19
1. «Як ім'я «прийшло» до мене». «Хто я?»	27
2. «Ми всі різні, але маємо багато спільного. Ми всі різні, але всі рівні»	28
3. «Права і обов'язки. Правила»	29
4. Правила нашого класу. Офіційне прийняття правил	30
5. «Обов'язки»	31
6. «Ми – один клас. Ми – одна класна сім'я. Ми – спільнота»	32
7. «Я хочу і можу допомогти» або «Дбаймо один про одного»	33
8. «Відносини у спільноті»	34
9. «Людські якості допоможуть нам мати добрі відносини»	35
10. «Добрі слова будують мости до порозуміння та єдності!»	36
11. «Кімнатна рослина для моєї інтелектуальної домівки»	36
12. «Символи України та символи класу «Назва. Герб. Пісня»	37
ТИЖДЕНЬ №3	48
1. «Як знайти друга / подругу»	53
2. «В пошуках друзів / подруг»	53
3. «Зустріч»	55
4. «Українські народні казки про дружбу»	56
5. Оповідання «Справжні друзі Кирила Кожум'яки»	57
6. Класна кіностудія. Складаємо сценарій мультика «Друзі?»	58
7. Вірш «Що це значить – не дружити»	59
8. «Казка про Плямочку»	60
Підсумок. Рефлексія	61
ТИЖДЕНЬ №4	63
1. «Розгадування ребусу»	68
2. Читання / слухання оповідання В. Сухомлинського «Соромно перед соловейком»	68
3. Перегляд мультфільму «Левчик та його друзі. Прогулянка до лісу»	69
4. Дослідження «Скільки років «живе» сміття?»	69
5. Перегляд відеоролика про роздільне збирання сміття	70
6. Вправа «Що буде, якщо..?»	70
7. Перегляд відеоролика «Дбаєш про себе – подбай про країну»	71
8. Робота в групах. Складання розповідей у малюнках «Як прикрасити довкілля»	71
9. Практична робота «Прикрасимо довкілля разом»	72
ТИЖДЕНЬ №5	74
1. Бесіда про осінь	78
2. Робота з ілюстративним матеріалом	78

3. Бесіда і розповідь вчителя про спалювання листя	79
4. Слухання віршів про осінні місяці.	80
5. Робота з мовним матеріалом	80
6. Бесіда про представників професій вашої місцевості.	80
7. Робота з ілюстративним матеріалом (професія – знаряддя праці)	81
8. Гра «Всі професії важливі?»	81
9. Гра «В гостях у кого я був / була?»	81
ТИЖДЕНЬ №6	82
1. Слухання та обговорення вірша О. Лабаги «Бачу мир»	86
2. Перегляд відео та майстер-клас «Легендарні обереги – наші!»	86
3. Перегляд та обговорення мультфільмів про Україну «Це – наше і це – твоє»	87
4. Вправа «Міста на карті України»	88
5. Весела фізкультхвилинка «Україно, ми твоя надія!»	88
6. Вправа «Мої сусіди. Сусіди України	88
7. Вправа «Мріємо про майбутнє України»	89
8. Вправа «Як держава Україна захищає права дитини. Конвенція ООН про права дитини»	89
9. Вправа «Громадянин / громадянка. Яким / якою має бути громадянин / громадянка?»	90
ТИЖДЕНЬ №7	91
1. Вправа «Нове життя – старим речам»	95
2. Вправа «Уперед у майбутнє»	95
3. Вправа «Професії майбутнього»	97
4. Перегляд і обговорення мультфільму «Фіксики». Серія «Годинник»	98
5. Вправа «Мое життя»	98
6. Вправа «Головна подія тижня»	99
7. Презентація для батьків «Купіть мені...»	100
Купіть мені акваріумні рибки:	101
ТИЖДЕНЬ №8	102
1. Бесіда про позначки класу енергоспоживання	105
2. Дослідження наклейок класів енергоспоживання	105
3. Перегляд мультфільмів з теми енергозбереження	106
4. Робота з ілюстраціями	106
5. Вправа «3 лампочки»	106
6. Поради з економії електроенергії в побуті	107
7. Наскільки енергоекономною буде техніка майбутнього?	108
ТИЖДЕНЬ №9	109
1. Читання та обговорення вірша Тетяни Роси «М'яч»	115
2. Гра «Ланцюжок»	115
3. Гра «Неслухняний м'ячик»	116
4. Перегляд та обговорення мультфільму «Струни»	116
5. Читання та обговорення оповідання Л. Сащенко «Я – людина»	116

6. Читання та обговорення вірша М. Петренка «Новий м'яч»	117
7. Вправа «Розв'яжи ситуацію»	117
8. Практична робота «Де потрібно гратись, щоб здоровим залишатись»	118
9. Вправа «Незакінчені речення»	118
ТИЖДЕНЬ №10	122
1. Гра «Мімічний кубик»	126
2. Гра «У нас – гості»	126
3. Вправа	127
«Уроки акторської майстерності»	127
4. Вправа «Віртуальна екскурсія по театру»	128
5. Дидактична гра «Я збираюсь до театру»	131
6. Вправа «У художній майстерні»	133
7. Вправа «Ми – актори»	134
8. Класна кіностудія «Чи легко бути актором»	135
ТИЖДЕНЬ №11	139
1. Вправа «Бути модним означає...»	143
2. Вправа «Кожна людина – неповторна!»	144
3. Презентація «Мое шкільне вбрання»	146
4. Вправа «Одяг, який ми носимо. Що означають етикетки?»	147
5. Вправа «Від рослини до тканини»	150
ТИЖДЕНЬ №12	154
1. Вправа «Від краплинки – до сніжинки»	161
2. Вправа «Досліджуємо краплинку»	161
3. Оповідання В. Сухомлинського «Подорож Краплинки»	162
4. Складання казки «Чарівні перетворення»	163
5. Гра «Підбери слова»	163
6. Вправа-дослідження «Таємниця про водицю»	164
7. Оповідання В. Сухомлинського «Камінь»	165
8. Класна кіностудія «Пригоди ведмежат»	166
9. Створення плакату «Вода – це життя»	168
10. Наш кінозал «Корисні поради. Вода»	168
11. Підсумок	169
ТИЖДЕНЬ №13	170
1. Як цікаво проводити час взимку?	175
2. Бесіда про День сніговика	175
3. Складання правил безпеки	177
4. Бесіда про значення снігу для довкілля	178
5. Малювання сніжинки	178
6. Робота з мовним матеріалом	179
7. Що відбувається з рослинами і тваринами взимку?	179
8. Бесіда про новорічну ялинку	180
9. Слухання казки «Ялина-рятівниця»	180
10. Яким птахам ми можемо допомогти взимку?	181
10. Руханка «Птахи взимку»:	182
12. Інтерактивна гра «Пташина їдальня»	182

ТИЖДЕНЬ №14	183
1. Вправа «Ми – діти планети Земля»	189
2. Вправа «Телепередача «Людина і космос»	189
3. Заняття «Простір і час»	192
4. «Ми – сузір'я»	194
5. Роздуми на тему «Чи існує життя за межами Землі»	194
6. «Стати космонавтом»	197
ТИЖДЕНЬ №15	203
1. Класна кіностудія – комікс «Передріздвяні пригоди зіроньки»	209
2. Вправа «Добрі справи у День святого Миколая»	210
3. Вправа «Виготовлення ангеликів-оберегів для захисників Вітчизни»	211
4. Вправа «Розучування колядки»	212
5. Майстер-клас «Дідух власними руками»	213
6. Комікс «Як діти прикрашали ялинку»	215
7. Підсумок	217
ТИЖДЕНЬ №16	218
1. Вправа «Слухаємо та відчуваємо музику «Українська щедрівочка»	222
2. Вправа «Милуємося картинами Різдва»	222
2. Вправа «Традиційні різдвяні страви різних країн»	224
4. Вправа «Новорічне привітання»	227
ТИЖДЕНЬ №17	229
1. Гра «Мое захоплення»	234
2. Дидактична гра «Пошуки захоплення»	234
3. Читання оповідання	236
«Хто найкращий майстер на землі»	236
4. Вправа «Зимові захоплення. Знайди 10 відмінностей»	237
4. Вправа Лабіринт «Захоплюйся, та не нашкодь собі й іншим»	238
5. Вправа «Мое захоплення – мій домашній улюбленець»	239
6. Вправа «Класна кіностудія. Комікс «Гав-гав-захоплення»	240
7. Підведення підсумку	241
ТИЖДЕНЬ №18	243
1. Вправа «Записничок мандрівника»	249
2. Вправа «Вид транспорту і хто ним керує»	249
3. Вправа «Порозуміймося»	249
4. Вправа «Словничок ввічливості»	250
5. Вправа «Три дороги»	251
6. Вправа-дослідження «Чий рюкзак?»	251
7. Вправа-гра «Записка мандрівника»	252
8. Заняття «У мандрівку цілим класом»	253
ТИЖДЕНЬ №19	259
1. Класна кіностудія «Звірята-винахідники»	264
2. Гра «Винахідники слів»	265
3. Бесіда «Як винахідники покращують наше життя»	267
4. Групова робота «Будемо винахідниками»	268

5. Обговорення оповідання «Винахідник Юрко»	269
6. Гра «Лабіринт «Хто швидше отримає винагороду?»».	270
ТИЖДЕНЬ №20	272
1. Гра-естафета «Допоможи зайченяті».	277
2. Читання оповідання «Як Чорнобурчик у футбол грав	277
3. Інформаційне повідомлення «Спортсмени – Герої України»	280
4. «Спортивні змагання Хрюнчика і Хрянчика»	282
5. Вправа «Як стати чемпіоном»	282
6. Читання та обговорення вірша «Нове життя»	283
7. Підсумок	284
ТИЖДЕНЬ №21	291
1. Навчальна діяльність «Соціальне опитування», «Крісло автора»	298
2. Заняття «Зрозумій того, хто не бачить»	299
3. «Аудіокнига»	301
ТИЖДЕНЬ №22	303
1. Що ти знаєш про транспорт?	306
2. Вправа «Кореспондент»	306
3. Який транспорт потрібен людям у твоїй місцевості?	307
4. Повторення правил дорожнього руху	307
5. Гра «Де я був?»	309
6. Старовинні засоби пересування у твоїй місцевості	309
7. Як впливає транспорт на довкілля?	310
ТИЖДЕНЬ №23	312
1. Перегляд відеоролика «Загадки про професії»	317
2. Гра «Зрозумій мене»	317
3. Обговорення на тему «Що трапиться..?»	318
4. Гра «Передай інформацію»	319
5. Інсценізація «Твоя робота»	320
6. Практична робота «Найперша професія»	321
7. Перегляд мультфільму «Маленький керівник»	322
8. Рефлексія «Що я беру із собою?»	322
ТИЖДЕНЬ №24	323
1. Складання власного розпорядку дня	328
2. Знайди 10 відмінностей.	329
3. Наскільки час важливий?	329
4. Вправа «Познач відмінності»	330
5. Бесіда про правила етикету	330
6. Розповідь вчителя про найповільніших зі світу тварин	331
7. Розповідь вчителя про правильну організацію часу	332
8. Вправа «Щоденник успіху. 5 досягнень дня»	332
9. Вправи на розпізнавання часу.	334
10. Граймо разом	334

11. Завдання «Не хочу хвалитися, але можу навчити...»	335
12. Завдання «Працюємо спільно з дорослими»	335
ТИЖДЕНЬ №25	337
1. Читання твору «Бурулька»	342
2. Повторення правил безпеки щодо бурульок	343
3. Обговорення народних прикметта назв місяців	343
4. Розповідь про зустріч весни	344
5. Слухання та обговорення оповідання «Місяць весни»	345
6. Розповідь вчителя про первоцвіти	346
7. Вправа «З'єднай правильно»	346
8. Які пташки повертаються з вирію першими?	347
9. Приказки про весну	348
10. «Поміркуймо разом»	348
ТИЖДЕНЬ №26	350
1. «Обряд вшанування ближнього»	359
2. «Великодній кошочок із побажаннями»	359
3. Слухання та обговорення вірша К. Перелісної «Уклонюся!»	360
4. Заняття «Традиції та звичаї Великодня»	361
5. Заняття «Моя великодня крашанка»	362
6. Гра «Чия крашанка міцніша»	362
7. Дослід «Свіже чи несвіже»	364
8. Групова робота «Диво Єдності»	364
9. Заняття «Традиції Великодня: оновлення, обдарування»	366
10. Бесіда «Одяг моєї національності»	367
ТИЖДЕНЬ №27	371
1. «Що потрібно їсти, щоб бути здоровою людиною?»	375
2. Робота з хмарою тегів	375
3. Перегляд та обговорення мультфільму «Фіксики», серія «Вітаміни»	375
4. Вправа «Сортуємо на «корисне» та «шкідливе»	375
5. Перегляд та обговорення мультфільму «Фіксики», серія «Збиті вершки»	377
6. Інтерв'ю «Як ми обираємо продукти?»	378
7. Перегляд відео «Абетка харчування». Обговорення. Упровадження в життя	378
8. Гра «Відповідальний покупець»	378
9. Граємо в ігри «Абетки харчування»	379
ТИЖДЕНЬ №28	380
1. Вправа «Квітник»	387
2. Розгадування ребусу	387
3. Перегляд та обговорення мультфільму «Бережіть природу»	387
4. Вправа «Дерево»	388
5. Читання та обговорення оповідання В. Сухомлинського «Відломлена гілка»	388
6. Слухання пісні «Я люблю у лузі квіти»	390
7. Вправа «Фотомисливець»	390
8. Вправа «Інсценізація віршів»	390
9. Робота з коміксом «Як ми доглядали рослини»	392

10. Практична робота «Пересадимо кімнатні рослини»	393
11. Перегляд мультфільму «Один із найвідоміших рукотворних лісів – наш!»	395
12. Перегляд відеоролика «Це – наше і це – твоє. Співочі тераси»	397
13. Вправа «Подяка»	398
14. Рефлексія. Вправа «Я – вірний друг / подруга рослин»	398
ТИЖДЕНЬ №29	402
1. Вправа «З'єднай картки «Тварина – символ країни»	405
2. Вправа «Створюємо символ нашого класу»	408
3. Гра «Хто я?»	409
4. Вправа «Я – волонтер / волонтерка!»	411
ТИЖДЕНЬ №30	414
1. Заняття «Веселка»	421
2. Вправа «Диво у дружбі»	421
3. Вправа-гра «Під кольоровим мостом»	422
4. Вправа «Веселка дружби»	423
5. Вправа «Складаємо підказку»	423
6. Досліди «Як утворюється веселка»	424
7. «7 кольорів – 3 кольори – 1 колір»	426
8. Заняття «Дивитись і бачити»	427
10. Вправа з дослідженням «Веселка – від слова весело»	429
11. Вправа «Опитувальник»	430
12. Вправа «Веселка»	431
ТИЖДЕНЬ №31	433
1. Вправа «Який колір»	439
2. Вправа «Поміняйтеся місцями ті, у кого...»	439
3. Дидактична гра «Склади слово»	439
4. Вправа «Незакінчене речення»	440
5. Читання / слухання вірша Т. Роси «Обов'язки»	442
6. Слухання вірша А. Григорука «Права й обов'язки»	443
7. Гра «Розділимо обов'язки»	443
8. Інсценізація оповідання А. Григорука «Хочеш бути щасливим, не будь лінивим»	444
9. Читання й обговорення оповідання В. Осєєвої «Печиво»	446
10. ЛЕГО-конструювання на тему «Моя родина. Мої права та обов'язки в родині»	448
11. Вправа «Крісло автора»	448
ТИЖДЕНЬ №32	449
1. Привітання	455
2. Вправа «Асоціації»	455
3. Слухання пісні «Моя країна – Україна»	456
4. Бесіда «Україна – багатонаціональна країна»	456
5. Читання / слухання вірша В. Верховеня «Кольорові міста»	457
6. Гра «Ми – одна сім'я»	458
7. Створення колажів «Я – українець / українка»	458
8. Рефлексія. Гра «Клубочок»	458

9. Вітання-пісня «Добрий день, матусю Україно»	459
10. Перегляд відеоролика «Де Україна?»	459
11. Бесіда «Україна – європейська країна».	459
12. Перегляд мультфільму «Сусіди України»	460
13. Читання / слухання та обговорення оповідання А. Григорука «Дивовижні імена»	462
14. Гра «Пальчики, що посварились»	463
15. Вправа «Будуємо вулицю»	463
16. Інтерактивна вправа «Крісло автора»	464
17. Вправа «Розгадування ребусів»	464
18. Перегляд мультфільму «Це – наше і це – твоє. Знана у всьому світі вишивка – наша!»	465
19. Читання та обговорення вірша Л. Вознюк «Сорочка-оберіг»	466
20. LEGO-конструювання на тему «Візерунок для вишиванки»	467
21. Вправа «Незакінчене речення»	468

ТИЖДЕНЬ №33 469

1. Читання твору «Червень»	474
2. Розповідь учителя про «місяці тиші».	475
3. Вправа «Попрацюймо разом»	476
4. Читання вірша М. Познанської «Липень»	476
5. Вправа «Поміркуймо разом»	477
6. Робота з мовним матеріалом	477
7. Розповідь учителя про літній відпочинок	478
8. Вправа «Знайди 10 відмінностей»	478
9. «Мої літні добрі справи»	479

ТИЖДЕНЬ №34 (додатковий) 480

1. Гра «Вийдіть у коло ті, то...»	485
2. Розгадування ребусу	485
3. Перегляд відеоролика «Улюблений мультфільм».	485
4. Вправа «Дебати»	486
5. Гра-пантоміма «Відгадай мультфільм»	486
6. Вправа «Самі собі режисери»	486
7. Рефлексія «Мені найбільше сподобалось...»	487

Навчально-методичний посібник

Розвиваємо громадянські компетентності з першого класу

Авторський колектив:

Банах Ольга Володимирівна,

викладач Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Боярчук Ольга Іллівна,

старший викладач КНЗ КОР «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів»

Кравчук Лариса Володимирівна,

старший викладач Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка.

Мирошниченко Тетяна Іванівна,

директор школи «Перша ластівка».

Санковська Ірина Мечиславівна,

методист Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка.

Коректор: **Некряч О. В.**

Художники: **Михалюк М. П., Чипурко В. П.**

Усі права застережено.

Навчально-методичні матеріали для педагогів, батьків та учнів перших класів з формування громадянської компетентності були розроблені Всеукраїнським фондом «Крок за кроком» у рамках Програми сприяння громадській активності «Долучайся!», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) і здійснюється Раєт в Україні. Зміст відеоматеріалів є винятковою відповідальністю Раєт та його партнерів і не обов'язково відображає погляди Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) або уряду США.

Зміст навчально-методичних матеріалів є винятковою відповідальністю Раєт та його партнерів і не обов'язково відображає погляди Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) або уряду США.

Усі текстові та ілюстративні матеріали надано
Всеукраїнським фондом «Крок за кроком».

Жодна частина цієї публікації не може бути відтворена в будь-якому вигляді
та будь-якими засобами без попередньої письмової згоди
Всеукраїнського фонду «Крок за кроком»

РОЗПОВСЮДЖУЄТЬСЯ БЕЗКОШТОВНО

Електронна публікація.
ФОП «Парашин К. С.».
Свідоцтво ДК № 5865.